

відеопроєктори тощо) не повинна перевищувати 15 хвилин [5, с. 16].

Частина доби, що рекомендована для занять на комп'ютері: перша половина дня – оптимальна, друга – допустима. Заняття з використанням комп'ютера в другій половині дня слід проводити в період другого підйому добової працездатності, в інтервалі від 15,5 год. до 16, 30 год., після денного сну і полуденку.

З метою профілактики зорового стомлення доцільно проводити офтальмотренаж (спеціальні вправи для очей). Зорову гімнастику проводять двічі протягом розвивального заняття з використанням комп'ютера: перший раз – у середині роботи на комп'ютері (після 5 хв. роботи для п'ятирічних і після 7–8 хв. – для шестирічних дітей) та другий раз – після завершення роботи на комп'ютері або після завершення всього розвивального заняття з використанням комп'ютера.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підводячи підсумок, зазначимо, що вчителю-логопеду інформатизація надає можливість гнучко керувати навчанням і урізноманітнити способи пред'явлення навчальної інформації. Практика показує, що використання ІКТ у роботі вчителя-логопеда дає можливість подивитися на власну роботу з нових позицій, переосмислити методичні прийоми, збагатити свої знання та вміння, активізувати динаміку розвитку навичок правильного мовлення в дітей і всього корекційно-освітнього процесу в цілому. Таким чином, використання інформаційно комп'ютерних технологій – це не вплив моди, а необхідність, продиктована сьогоденним рівнем розвитку освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній професійній освіті [Електронний ресурс] / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – Режим доступу: <http://www.tnpe.gb7.ru/docs/1/Gurevich.pdf>
2. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» / Верховна Рада України, 2007. – №12. – С.102.

3. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі: Навчальний посібник / Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. – Вінниця : ТОВ «Планер». – 2011.
4. Легкий О. Корекційні можливості застосування комп'ютера у спеціальній школі / О. Легкий // Дефектологія. – 2002. – № 1. – С. 36-39.
5. Про затвердження Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів, МОЗ України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16>

УДК 376-056.264-053.4:81'233

Г. І. Гребіник

магістрант спеціальності

Спеціальна освіта

(Логопедія. Спеціальна психологія)

К. О. Зелінська-Любченко

кандидат педагогічних наук,

старший викладач,

Сумський державний педагогічний

університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ СІЛЬСЬКОЇ ТА МІСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

У статті висвітлено аналіз результатів дослідження особливостей мовленнєвого розвитку дітей сільської та міської місцевості.

В статті освещен анализ результатов исследования особенностей речевого развития детей сельской и городской местности.

The results of studying the peculiarities of the speech development of rural and urban children analyzes in the article.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, словниковий запас, звуковимова, граматична будова мовлення, зв'язне мовлення, фонематичний слух, сільська місцевість, міська місцевість.

Ключевые слова: речевое развитие, словарный запас, звукопроизношение, грамматический строй речи, связная речь, фонематический слух, сельская местность, городская местность.

Key words: speech development, vocabulary, sound, grammar, speech communication, phonemic hearing, rural, urban areas.

Постановка проблеми. Актуальність питань, пов'язаних із вивченням мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку міської та сільської місцевості, не викликає сумнівів. Тому виявлення закономірностей мовленнєвого розвитку в залежності від популяційного розміщення, дає підстави для розширення комплексу корекційно-логопедичної роботи на більшу територію. Досить часто, мовленнєвий дефект може бути пов'язаний відразу з декількома порушеннями соматичного і нервово-психічного здоров'я. Іншими словами, порушення мовлення супроводжують відхилення емоційно-вольової сфери, психічного і фізичного розвитку дитини. Таким чином, питання про нормальний мовленнєвий розвиток дітей і профілактику порушень мовлення має велику теоретичну і практичну значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх публікацій і результати досліджень А. Федотової, А. Соловйової, О. Конєвої, Л. Русанової доводять, що число дітей із мовленнєвими порушеннями з кожним роком зростає, а мовленнєві розлади мають все більш складні форми та інколи залежать від популяційного розміщення дітей. Проблема діагностики мовленнєвих порушень в старшому дошкільному віці є однією з найбільш актуальних в сучасній логопедії. Дослідженням цього питання займалися такі вчені як: Л. Волкова, В. Воробйов, Б. Гріншун, Н. Жукова, О. Правдіна, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Усанова, М. Хватцев, Л. Цветкова, Г. Чиркіна, М. Шеремет. Фахівці вважають, що виявлення, адекватна оцінка та своєчасна корекційна допомога дітям можуть запобігти ускладненню структури дефекту, порушення соціалізації, виникненню вторинних відхилень в розвитку.

Мета статті – висвітлити особливості мовленнєвого розвитку дітей міської та сільської місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення рівня мовленнєвого розвитку у дітей старшого дошкільного віку сільської та міської місцевості, нами було проведено експериментальне дослідження. В якості

моделі для дослідження були обрані діти старшого дошкільного віку міської та сільської місцевості. В науковій літературі, фактори міського середовища пов'язані з посиленням специфічного середовищного навантаження на міську дитину, що включає в себе інформаційні перевантаження, посилення комунікативних процесів і процесів регуляції поведінки, поширення феномена суб'єктивної нестачі простору і втрати контролю над середовищем. Процес адаптації до цих чинників призводить до формування особливостей мовленнєвої діяльності в міській популяції дітей [8, с. 18 – 25].

Опис середовищних взаємодій в сільській місцевості в літературі практично відсутній, можна лише припускати, що адаптація до реального (погано структурованого) простору призводить до посилення процесів, пов'язаних з симультанним способом відображення середовищних впливів і більш слабкою стимуляцією вербальної діяльності [1, с. 36 – 41].

Базою для проведення дослідження слугували дошкільні навчальні заклади м. Тростянця та Тростянецького району, а саме: Комунальний дошкільний навчальний заклад (дитячий садок) «Ромашка» Буймерської сільської ради, Комунальний дошкільний навчальний заклад (дитячий садок) «Дубравушка» Кам'янської сільської ради, Комунальний дошкільний навчальний заклад (дитячий садок) «Червона шапочка» Білківської сільської ради, Комунальний дошкільний навчальний заклад (дитячий садок) «Зірочка» Станівської сільської ради, Дитячий навчальний заклад «Калинка», Дитячий навчальний заклад «Казка», Дитячий навчальний заклад «Білочка», Дитячий навчальний заклад «Веселка», Дитячий навчальний заклад «Ромашка».

Проведення діагностичних процедур із метою визначення особливостей мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку сільської та міської місцевості передбачало:

- виявлення рівня розвитку звуковимови, граматичної складової мовлення, фонематичного слуху, словникового запасу та зв'язного мовлення

кожної вибірки (сільська, міська) відповідно до норми;

- узагальнення висновків за результатами цього етапу дослідження.

Згідно отриманих даних, в місті та районі у дошкільних навчальних закладах відсутня посада вчителя-логопеда, що безумовно впливає на рівень мовленнєвого розвитку дітей. У реальну вибірку увійшло 200 дітей, з них 175 – жителі міста, в тому числі 103 хлопчика і 72 дівчинки, а також 25 сільських дітей, з них 10 хлопчиків і 15 дівчаток. У місті більше 90% всіх дітей, а в сільській місцевості – близько 80% відвідували дитячі дошкільні установи.

Для обстеження звуковимови ми здійснювали підбір дидактичного матеріалу згідно критеріїв об'єднання приголосних фонем в артикуляційні групи, запропонований М. А. Савченко [5, с. 15].

Дослідження рівня розвитку словникового запасу здійснювалася за методикою «Визначення активного словникового запасу». Дитині пропонувалася картинка, на якій зображені люди і різні предмети та надавалася інструкція, протягом 2 хвилин як можна докладніше розповісти про те, що зображено і що відбувається на цій картинці. Відповіді дитини фіксувалися в спеціальному протоколі, та аналізувалися [3, с. 132].

Обстеження граматичної будови мовлення здійснювалося за такими показниками: утворення множини іменників від однини, утворення зменшено-пестливих форм з використанням суфіксів, використання прийменників, використання іменників у родовому відмінку [7, с. 13].

Дослідження рівня розвитку фонематичного слуху здійснювалося за методикою Ю. Гільбуха. Метою виконання поставлених завдань за методикою було з'ясувати, чи розрізняє дитина на слух близькі за звучанням звуки (з – с, ш – ч, р – л, л – в, тощо). Промовлялися пари слів, слова повторювалися по кілька разів, а дитина «відшукувала» пару [4, с. 21].

За результатами проведеного дослідження нами було одержано наступні результати.

Згідно дослідження, частково впоралися із завданням на визначення рівня розвитку **фонематичного слуху** 60%

дітей сільської місцевості і 86% дітей міської місцевості. Порушення фонематичного слуху наявні у 14 % дітей міської місцевості та 40 % у дітей сільської місцевості. Діти з цим дефектом не розрізняли звукові комплекси або слова, що складаються з одних і тих же звуків, поданих в різній послідовності або, що відрізняються одним звуком. Найбільш часто діти невірно вказували на картинку, якщо в її назві містилися звуки, що відрізняються за ознакою дзвінкості-глухості. Це ще раз підтверджує гіпотезу сучасних логопедів-практиків про низький рівень слухових диференціювань у дітей із порушенням мовлення. Несформованість фонематичного сприймання у дітей старшого дошкільного віку виявлялася, насамперед, у групах протиставлених один одному фонем. Заміни звуків спостерігалися в тих випадках, коли розпізнавальні ознаки між фонемами виявлялися схожими.

Недиференційованість фонематичного сприймання в процесі виконання завдань виражалася у дітей за більшістю диференціальних ознак: дзвінкість, глухість, місце утворення, твердість, м'якість, спосіб утворення. У значної частини дітей з порушення спостерігалися лише при реалізації моделі слова, проте у більшості таких дітей труднощі при виконанні завдання були обумовлені порушенням операції вибору фонем за акустичними корелятами диференціальних ознак фонем, що свідчить про первинну недостатність слухової диференціації. Дані обстеження свідчать про низький розвиток фонематичного слуху.

Наступним компонентом дослідження був **словниковий запас**. Порушення формування лексичного запасу мовлення дітей спостерігалася у 21% дітей міської місцевості, та у 4% сільської місцевості. При цьому, у наведеного відсотка дітей, згідно результату дослідження, в мовленні переважали іменники, дієслова та прикметники були практично відсутні, що свідчить про низький рівень словникового запасу.

Аналіз словникового запасу дітей старшого дошкільного віку дозволяє виявити своєрідний характер лексичних помилок. Діти не можуть самостійно

назвати слова, що є наявними в пасивному словнику (наприклад: озеро, лебеді, сніговик), неправильно використовують слова в мовленнєвому контексті. Спостерігалися різноманітні заміни слів у мовленні: діти неправильно називали предмети, подібні за зовнішніми ознаками (гуска – лебідь, фонтан – душ); змінювали назви предметів, що подібні за призначенням (машина – велосипед, стіл – поличка); змінювали назви предметів, що ситуативно пов'язані (вода – річка, сніг – сніговик); частину предмета замінюють його назвою (крило – лебідь, руль – велосипед); замість одного слова використовували словосполучення або речення (велосипед – щоб кататися, стіл – те на чому пишуть); назви дій замінювали словами, близькими за ситуацією і зовнішніми ознаками (ліплять – робить, пливе – йде); не могли назвати деякі дії (їхати, ліпити, дивитися); не розрізняли і не називали форму предметів (квадратний, круглий); в словнику майже не було узагальнюючих слів; спостерігається різноманітний характер помилок під час підбору антонімів (йде – стоїть, брати – не брати); зазнавали труднощів у підборі синонімів, багатозначні слова діти часто не розуміли.

Корекція мовленнєвих порушень у цілому й зокрема збагачення словника є необхідною умовою для повноцінного розвитку мовлення дітей. Проблема формування словникового запасу посідає важливе місце в сучасній логопедії, а питання про стан словника при різних мовленнєвих порушеннях і про методику його розвитку є одним із актуальних.

Оцінка стану **звукової сторони мовлення** передбачала вивчення особливостей вимови звуків різних фонетичних груп (свистячих, шиплячих, сонорних і ін.). Вимова звуків перевірялася в різних мовленнєвих умовах: словах, фразах, зв'язному мовленні.

За результатами дослідження стану звуковимови у дітей старшого дошкільного віку порушення звуковимови становило 77% із загальної кількості обстежуваних міської місцевості, та 76% обстежуваних дітей сільської місцевості. Отримані дані вказували на труднощі в диференціації фонем, які виявлялися при

ускладненні мовленнєвого матеріалу.

Найбільш частим у дітей старшого дошкільного віку було порушення вимови трьох груп звуків. Найпоширенішими у дітей виявилися порушення вимови свистячих та сонорних звуків, які є найбільш яскравими в акустичному плані та найбільш складними в артикуляторному. Звук [р] був представлений наголошеним варіантом або відсутній. Звук [л] або спочатку був відсутній, або мав місце губно-губний ламбдацизм. За ними йдуть групи шиплячих і свистячих звуків.

Порушення свистячих у більшості випадків було представлено міжзубним сигматизмом. Шиплячі та свистячі звуки є акустично близькими між собою на противагу сонорним. Це свідчить про наявність у дітей порушень слухового сприймання, що негативно впливає на засвоєння нормативної вимови. У 10% дітей порушено вимову задньоязикових звуків. В мовленні 40% дітей спостерігається поліморфне порушення звуковимови, при якому частина звуків не автоматизована, а решта змішується під час вимови. Це, скоріше за все, обумовлено існуванням нечітких артикуляційних образів, що призводить до стирання меж між диференціальними ознаками звуків. Таким чином, створюється перешкода для їх розрізнення.

Дослідження рівня розвитку **зв'язного мовлення** здійснювалося за сюжетними картинками. Порушення формування зв'язного мовлення виявлено у 21% дітей міської місцевості, та 4% дітей сільської місцевості.

Зв'язне мовлення обстеження дітей дошкільного віку знаходилося на низькому рівні розвитку. Зустрічалася недостатність мовленнєвого оформлення, порушення логічного зв'язку. Відмічається непослідовність у переказі. Відповіді дітей були необдуманими, вони характеризувалися імпульсивністю, наявністю зайвих асоціацій. При суттєвому спрощенні завдання діти могли скласти граматично правильне складне речення, використовувати пряму мову, вносити у свої оповідання власні фантазії, різноманітні елементи. При цьому мовлення супроводжувалося виразною інтонацією, адекватною мімікою,

емоційними жестами.

При обстеженні дітей, **порушення граматичної складової мовлення** було виявлено 27% міської місцевості, та 16% дітей сільської місцевості. Граматичне оформлення дитячих усних висловлювань характеризувалась наявністю специфічних помилок. Недостатня сформованість граматичних форм мови неоднорідна. У частини дітей виявляється значна кількість помилок, і вони носять нестійкий характер, особливо, якщо дітям пропонується порівняти правильну та неправильну відповіді, вибір виявляється вірним. Це свідчить про те, що становлення граматичної складової мовлення знаходиться на рівні, що наближається до норми. У інших дітей труднощі мають більш стійкий характер. У них, навіть під час вибору правильного зразка через деякий, час з'являються, як і раніше, помилкові формулювання. Своєрідність мовленнєвого розвитку цих дітей може призвести до уповільнення темпу їх інтелектуального розвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, рівень розвитку мовлення дітей міської та сільської місцевості практично однаковий, що обумовлюється відсутністю професійних кадрів логопедичного спрямування, та водночас унеможливорює корекційно-логопедичний вплив на дітей з порушенням мовленнєвого розвитку. Незважаючи на активне соціальне оточення, відсоток порушень мовленнєвого розвитку дітей міської місцевості переважав за такими показниками як: словниковий запас, зв'язне мовлення, граматики та звуковимова. Показники в порушенні даних сфер мовленнєвого розвитку були значно меншими в сільській місцевості.

Таким чином, отримані результати свідчать про необхідність надання диференційованої логопедичної допомоги дітям старшого дошкільного віку з урахуванням умов їх проживання. Отже, проблема відкриття логопедичних груп в місті та районі є актуальною та потребує вирішення в найближчий час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гурьянова М. П. Социально-педагогический портрет сельских детей и молодежи /

М. П. Гурьянова. // Вопросы психического здоровья детей и подростков. – 2003. – С. 36–41.

2. Конева Е. В. Речевое развитие детей дошкольного возраста городской и сельской местности [Электронный ресурс] / Е. В. Конева, Л. С. Русанова // №1. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://j.uniyar.ac.ru/index.php/vyrgu/article/view/288>.

3. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Р. С. Немов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 220 с.

4. Психология дитинства: практикум. – К. : Главник, 2006. – 39 с.

5. Савченко М. А. Методика виправлення вад мовлення у дітей / М. А. Савченко. – К. : Рад. школа, 1983. – 167 с.

6. Федотова Л. А. Комплексная диагностика, психолого-логопедическая коррекция и профилактика нарушений речи у детей в младшем школьном возрасте / Л. А. Федотова, А. Г. Соловьев, Г. Н. Дегтева. – Архангельск: СГМУ, 2002. – 21 с.

7. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи / С. Н. Цейтлин. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 240 с.

8. Чернов Д. Н. Влияние средовых факторов на речевое развитие детей / Д. Н. Чернов. // Школа здоровья. – 2003. – С. 18–25.

УДК: 371.3 – 376.1

Л. І. Лісова

кандидат педагогічних наук, асистент,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

ПРИНЦИПИ РОЗВИВАЮЧОГО НАВЧАННЯ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ТА У КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглянуто принципи розвиваючого навчання у загальноосвітньому просторі та корекційно-виховному процесі. Найкращих результатів при роботі за принципами розвиваючого навчання у загальноосвітньому просторі можна досягнути на основі принципів загальної дидактики, які спонукатимуть до активності і мотивації діяльності. Для успішного корекційно-виховного процесу – на принципах загальної дидактики, як на основі, але реалізація яких передбачає формування та максимальну активізацію компенсаторних можливос-